

*Оморова Г.С., Газыбекова А.О.***АЗЫРКЫ КООМДОГУ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН ТҮШҮНҮГҮ ЖАНА АНЫ УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ***Оморова Г.С., Газыбекова А.О.***ПОНЯТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И ЕЕ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ***G. Omorova, A. Gazybekova***THE CONCEPT OF INTELLECTUAL PROPERTY AND ITS LEGAL REGULATION IN MODERN SOCIETY**

УДК: 347.77.01

Ата мекендик жана чет өлкөлүк мыйзамдарда интеллектуалдык менчик укуктарынын заманбап концепциялары каралат, интеллектуалдык менчик укуктарын коргоонун жана коргоонун укуктук режимине концептуалдык мамилелер талданат, коомдук домен теориясы көз карашынан алганда интеллектуалдык менчик чөйрөсүндөгү заманбап мыйзамдарды өнүктүрүүгө дем берүү маселелери талданат. Бүгүнкү күндүн реалдуулугу интеллектуалдык менчик укуктарын коргоонун жана коргоонун укуктук режимине карата концептуалдык мамилелерди жаңылоону талап кылат жана бул олуттуу деңгээлде улуттук мыйзамдарда жана интеллектуалдык менчик чөйрөсүндөгү эл аралык-укуктук актыларда өз ордун табууга тийиши. Бүгүнкү күндө коомду адамдардын интеллектуалдык ишмердүүлүгүн колдонбой элестетүү мүмкүн эмес. Базар экономикасынын негизин интеллектуалдык менчик түзөт, ошондуктан азыркы өнүккөн коом интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына карата укуктарды жакшы коргоого жана натыйжалуу жөнгө салууга муктаж.

Негизги сөздөр: менчик, интеллектуалдык менчик, укуктар, менчик концепциясы, ойлоп табуулар, патент, өзгөчө укуктар, жезүгө ашыруу, жарандык укук.

Рассмотрены современные концепции прав интеллектуальной собственности в отечественном и зарубежном законодательстве, проанализированы концептуальные подходы к правовому режиму охраны и защиты прав интеллектуальной собственности, проанализированы вопросы стимулирования развития современного законодательства в сфере интеллектуальной собственности с точки зрения теории общественного достояния. Реалии сегодняшнего дня требуют обновления концептуальных подходов к правовому режиму охраны и защиты прав интеллектуальной собственности, и это в значительной степени должно найти свое место в национальном законодательстве и международно-правовых актах в сфере интеллектуальной собственности. Сегодня невозможно представить общество без использования интеллектуальной деятельности людей. Интеллектуальная собственность лежит в основе рыночной экономики, поэтому современное развитое общество нуждается в хорошей защите и эффективном регулировании прав на результаты интеллектуальной деятельности.

Ключевые слова: собственность, интеллектуальная собственность, права, концепция собственности, изобретения, патенты, исключительные права, реализация, гражданское право.

Modern concepts of intellectual property rights in domestic and foreign legislation are considered, conceptual approaches to the legal regime of protection and protection of intellectual property rights are analyzed, the issues of stimulating the development of modern legislation in the field of intellectual property from the point

of view of the theory of public domain are analyzed. The realities of today require updating conceptual approaches to the legal regime for the protection and protection of intellectual property rights, and this should largely find its place in national legislation and international legal acts in the field of intellectual property. Today it is impossible to imagine a society without the use of people's intellectual activity. Intellectual property is the basis of a market economy, therefore, a modern developed society needs good protection and effective regulation of rights to the results of intellectual activity.

Key words: property, intellectual property, rights, concept of ownership, inventions, patents, exclusive rights, implementation, civil law.

Дүйнөлүк практикада интеллектуалдык менчик объектилеринин укуктарын коргоо буюм укуктарын коргоодон айырмаланып жакында эле пайда болгон [1, 12-б.] Интеллектуалдык менчик интеллектуалдык ишмердүүлүктүн объектилерин пайдалануу жана коргоо менен байланышкан укук мамилелерин жөнгө салат. Интеллектуалдык менчик көбүнчө интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына өзгөчө укуктарга ээ жана интеллектуалдык мамилелеринен келип чыккан субъекттердин укуктарынын жыйындысы.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 32-беренесинде жарандын же юридикалык жактын интеллектуалдык ишмердиктин объективдүү көрүнгөн натыйжаларына жана юридикалык жактын аларга теңештирилген жеке каражаттарына, жеке адамдын же юридикалык жактын продукцияларына, алар тарабынан аткарылган жумуштарга же кызмат көрсөтүүлөргө болгон өзгөчө укугу жөнүндө айтылат (товардык белги, фирмалык аталыш, тейлөө белгилери ж.б.) [2].

Интеллектуалдык менчиктин негизги мааниси ойлоп табууга, моделге же интеллектуалдык иштин башка предметтерине өзгөчө укуктарга ээ болгон субъект аны каалаган жол менен колдоно алат. Мисалы, патент ээси үчүнчү жактарга анын интеллектуалдык ишмердүүлүк объектисин уруксатсыз пайдаланууга тыюу салууга укуктуу.

Интеллектуалдык ишмердүүлүктүн объектилери адамдын акылы эси жана анын акылынын жаралыш натыйжалары болуп саналат. Эреже катары, интеллектуалдык менчик эки түргө бөлүнөт: өнөр жай жана автордук менчик [3].

Глобалдык маалыматтык-коммуникациялык система экономикалык алмашуу жана өз ара аракеттенүү, билим берүү, илим, бизнес, инсандар аралык байланыш үчүн шарттарды түп-тамырынан өзгөрттү, мейкиндик, убактылуу, социалдык, тилдик жана башка тоскоолдуктарды жоюп, бирдиктүү маалыматтык мейкиндикти калыптандырды. Дал ушул тенденциялар келечекте интеллектуалдык менчик институтун өнүктүрүүнү аныктап, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачып, алардын катышуучуларына жаңы талаптарды коет.

Биздин оюбузча, интеллектуалдык менчикти коргоо маселелери Кыргызстан үчүн дүйнөлүк коомчулукка интеграциялоо, ички рынокту өнүктүрүү жана "экономикадагы жаңы талаптарды" калыптандыруу жолунда жогорку мааниге ээ болууда.

Интеллектуалдык менчик адамдын акыл-эси, адамдын акыл-эсинин жаралышынын натыйжаларын билдирет жана беш жүз жылдан ашуун убакыттан бери ал технологиялык, экономикалык, социалдык жана маданий өнүгүүнүн маанилүү куралы катары колдонулуп келет. "Адамдын генийи-бардык көркөм чыгармалардын жана ойлоп табуулардын башаты. Бул чыгармалар адамга татыктуу жашоонун кепилдиги болуп саналат. Искусствонун бардык түрлөрүн жана ойлоп табууларды ишенимдүү коргоону камсыз кылуу-мамлекеттин милдети". Интеллектуалдык менчиктин Бүткүл дүйнөлүк уюмунун (ИМБДУ) биринчи директору Арпад Богштун Женевадагы ИМБДУнун штаб-квартирасынын куполунда жазылган бул сөзү өтө сыйымдуу жана интеллектуалдык менчик укуктарын коргоонун башкы идеясын алып жүрөт [4].

Руханий жана материалдык өндүрүш чөйрөсүндө инсандын интеллектуалдык ишмердүүлүгүнүн маанилүүлүгүн ашыкча баалоо кыйын, анткени илимий-техникалык прогресстин жана улуттук инновациялык системанын активдүү өнүгүү шарттарында ал коомду жана мамлекетти өнүктүрүүнүн жогорку натыйжалуу долбоорлорун жана артыкчылыктуу программаларын ишке ашырууга өбөлгө түзөт.

Ата мекендик адабиятта интеллектуалдык менчик түшүнүгү өтө талкууга алынган. Изилдөөчүлөрдүн ар кандай пикирлерин эки негизги түшүнүккө бөлүүгө болот: менчик (проприетарной) концепциясы (англисчеден. сөздөр "менчик") жана өзгөчө укуктар (исключительных прав) түшүнүктөрү. Илимий адабияттарда интеллектуалдык менчик түшүнүгү жөнүндө маселе талаш-тартыштуу болуп саналат. О.В. Новосельцев менчик укугун жана интеллектуалдык менчиктин объектилерине болгон укукту бир эле деңгээлде коюу керек деп эсептейт [5, 7-б.]. И.А. Зенин ээлик кылуу укугу жөнүндө айтууга мүмкүн эмес деп эсептейт, анткени интеллектуалдык менчик объектилерин нерселерден айырмаланып бири-бирине байланыштуу эмес жана муну менен мындай объектерге

карата иш жүзүндө үстөмдүк кылууну жүзөгө ашыруу жокко чыгарылат [6, 4-б.].

А.Л. Маковский интеллектуалдык менчикке укук ар дайым ал белгиленген долбоордон бир аз кененирээк деп эсептейт, анткени, ошол укук ээсине таандык белгини чаташтырганга чейин окшош товардык белгини пайдаланууну бузуу деп таанылат [7, 84-б.].

Жакында Австрияда, Данияда, Германияда, Норвегияда бюджеттик каражаттардын эсебинен университеттерге таандык болгон интеллектуалдык менчик укуктары камтыган мыйзамдар кабыл алынды. Японияда жана Кореяда салыштырмалуу акыркы мыйзамдар университеттердин ролун күчөтүп, алардын кызматкерлери тарабынан жасалган өнүгүүлөргө көбүрөөк көзөмөл жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Тарыхта интеллектуалдык менчиктин бардык укуктары университеттин профессорлоруна таандык болгон өлкөлөрдө, алар иштеген уюмдардын пайдасына укуктарды өткөрүп берүү тенденциясы бар. Бардык аталган өзгөрүүлөрдүн себеби, университеттерге жана илимий-изилдөө институттарына таандык менчик, жеке изилдөөчүлөргө же жалпы эле мамлекетке таандык болгон интеллектуалдык менчиктен айырмаланып, изилдөө иштеринин натыйжаларын коммерциялаштырууга кызыкдар фирмалар үчүн ачык-айкындуулукту камсыз кылат, өнөктөштөр үчүн транзакциялык чыгымдарды азайтат жана билимди жана технологияны формалдаштырылган жана натыйжалуу өткөрүп берүүгө көмөктөшөт [8, 5-б.]. Айтып кетүүчү маселе бул 2022-ж. Ош мамлекеттик университетин атайын макам алгандан бери жергиликтүү бийликтен өтө көп өнүгүүгө багытталган проекттер көбөйүүдө.

Ал эми темабыздагы бул идеяны цивилист Г.Ф. Шершеневич терең изилдеп чыккан, ал бул маселе боюнча терең талдоо жүргүзгөн жана анын жыйынтыгы боюнча окумуштуу "өзгөчө укуктар" терминин илимге киргизген. Изилдөөчү менчик укугу менен өзгөчө укуктардын окшоштугун таанып, "буюм укугу – бул материалдык каражаттарды пайдалануунун юридикалык мүмкүнчүлүгүнөн, ошол эле объектилерди пайдалануудан башка бардык нерселерди четтетүү менен, өзгөчө иш-аракеттерди жасоонун белгилүү укуктук юридикалык абалдарын, башкалардан кайталоодон четтетүү" деген ойду туура баса белгилейт [9, 65-68-б.]. Бул окумуштуу андан ары айырмачылыктарды алардын объектисинде деп жыйынтык чыгарат.

Бул теманын алкагында баяндоо жүргүзүп жатып мисалыга алсак чет өлкө катары Францияны алсак, анда интеллектуалдык менчик укуктарын бөлүштүрүү жаатындагы мыйзамдар бир гана Россия эмес биздин да мыйзамдарыбызга окшош. Ал жерде мамлекеттик уюмдарда иштеген кызматкерлер төмөнкү эрежелерге баш ийишет. Эгерде ойлоп табуу мам-

лекеттик уюмдун кызматкери тарабынан, ал контракт боюнча иштейби же ага түздөн-түз тапшырылган изилдөөлөрдү аткарабы, кызматтык мезгилде жасалган болсо, анда ал иш берүүчүгө таандык болот. Бардык башка ойлоп табуулар мамлекеттик уюмдун кызматкерине таандык. Францияда бюджеттик каражаттардын эсебинен түзүлгөн интеллектуалдык менчикти экономикалык жүгүртүүгө тартуунун эң белгилүү механизминин программасы ANVAR болуп калды. ANVAR (ANVAR – Agence Nationale de Valorisation de la Recherche)- бул илимий изилдөөлөрдүн инновациялык жагымдуулугун жогорулатуу боюнча Улуттук агенттик [10, 81-б.].

Интеллектуалдык менчикти коргоо жөнүндө эл аралык мыйзамдарда Интеллектуалдык менчикти коргоо жөнүндө ченемдер калыптануу стадиясында турат, бирок интеллектуалдык менчик институтунун негизги түшүнүктөрү эл аралык укуктук актыларда чагылдырылган.

Интеллектуалдык менчик боюнча 26-июнда 2000-жылы кабыл алынган бүткүл дүйнөлүк декларацияда, "интеллектуалдык менчик" термини боюнча, илимий жана техникалык ойлоп табуулар, адабий же көркөм чыгармалар, соода белгилери жана ишкер ишканалардын көрсөткүчтөрү, өнөр жай үлгүлөрү жана географиялык көрсөткүчтөр менен чектелбестен, жалпы макулдашуу боюнча интеллектуалдык мүнөздөгү жана коргоого татыктуу деп таанылган ар кандай менчикти түшүндүрөт [11].

1948-жылы Бириккен Улуттар Уюму тарабынан кабыл алынган Адам укуктарынын Жалпы декларациясынын "Интеллектуалдык менчик укуктары" термини 27-беренде көрсөтүлөт: "Ар бир адам коомдун маданий турмушуна эркин катышууга, искусстводон ырахат алууга, илимий прогресске катышууга жана анын жыргалчылыктарынан пайдаланууга укуктуу" [12, 195-б.].

"Ар бир адам өзү автор болуп саналган илимий, адабий же көркөм эмгектердин натыйжасы болуп саналган анын моралдык жана материалдык таламдарынын корголушуна укуктуу" [13, 57-б.].

Кыргыз Республикасы интеллектуалдык менчик боюнча эл аралык макулдашуулардын катышуучусу болуп саналат. Өзгөчө конвенциялар болуп өнөр жай менчигин коргоо жөнүндө Париж конвенциясы, адабий жана көркөм чыгармаларды коргоо жөнүндө Берн конвенциясы, Патенттик кооперация жөнүндө макулдашуу жана белгилерди эл аралык каттоо жөнүндө Мадрид макулдашуусу жана ушул макулдашууга байланыштуу Протокол негизги макулдашуулар болуп саналат. Мындан тышкары, 1998-жылдын декабрынан тартып Кыргыз Республикасы дүйнөлүк соода Уюмунун (ДСУ) мүчөсү болуп саналат. Интеллектуалдык менчик укуктарынын соода аспектилери боюнча дүйнөлүк соода Уюмунун макулдашуусунун та-

лаптары интеллектуалдык менчик жаатындагы улуттук мыйзамдар үчүн негиз болоору талашсыз.

Кыргыз Республикасында бул объекттерди каттоого ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган болуп Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Интеллектуалдык менчик жана инновациялар мамлекеттик кызматы (Кыргызпатент) эсептелет.

Кыргызпатенттин ишинин максаты интеллектуалдык менчикти коргоону камсыз кылуу, улуттук инновациялык системаны өнүктүрүү жана Кыргыз Республикасында илимий-технологиялык жана чыгармачылык өнүгүүгө көмөк көрсөтүү болуп саналат [14].

Өнөр жай үлгүсүнүн патентке жөндөмдүүлүк критерийлери төмөнкүдөй [15, 109-б.]:

1. Жаңылык.
2. Оригиналдуулук.
3. Өнөр жайлык колдонуучулук.

Граждандык карым-катнаштын катышуучуларынын жекелештирүү каражаттары жана алар өндүргөн продукциялар (жумуштар, кызмат көрсөтүүлөр) жөнүндө мыйзамдар-бул өндүрүш, соода жүгүртүү, кызмат көрсөтүү ж.б. чөйрөсүндөгү өзгөчө укуктарды ишке ашырууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелерди жөнгө салуучу ченемдердин жыйындысы [16].

Интеллектуалдык менчиктин каралып жаткан түрүнүн негизги функциясы өндүрүүчүлөрдү жана алардын товарларын, жумуштарын жана кызмат көрсөтүүлөрүн талаптагыдай жекелештирүүнү камсыз кылуу болуп саналат.

Жарандык карым-катнаштын катышуучуларынын жекелештирүү каражаттарына төмөнкүлөр кирет: фирмалык аталыш, товардык белги, тейлөө белгиси, товар чыгарылган жердин аталышы. Россиянын учурдагы мыйзамдары фирмалык аталыштын аныктамасын бербейт, бирок анын реквизиттерин гана көрсөтөт. Юридикалык адабияттарда фирма ишкер жарандык жүгүртүүдө иш алып барган жана жарандык жүгүртүүнүн башка катышуучуларынын катарында бул адамды жекелештирген аталыш.

Анткени интеллектуалдык менчик укуктук мамилелердин түзүмү жарандык укук, каржы, салык мыйзамдары жана башка мамилелер сыяктуу бир катар укуктук тармактарды камтыйт [17].

Интеллектуалдык ишмердүүлүк жана менчик чөйрөсүндө бүгүнкү күндө биз дүйнөлүк интеллектуалдык коомдоштукка өтө артта калуу менен кирүүдөбүз жана Кыргызстанды нукура укуктук, маалыматтык, интеллектуалдык коомго, техника-технологиялык жактан өнүккөн державага, туруктуу, социалдык жана коопсуз мамлекетке динамикалуу айландыруу үчүн убакытты өткөрүп жиберүү менен көп тобокелчиликке баруудабыз.

Интеллектуалдык ишмердүүлүктүн продуктула-

рын коммерциализируу биздин жашообузда жаңы көрүнүш болууда; ал рынок экономикасынын шарттарында илимдин жана техниканын жетишкендиктерин ишке ашыруунун натыйжалуу формасы болуп саналат. Бүгүнкү күндө базар экономикасында материалдык продукциялардан тышкары, интеллектуалдык продукциялар барган сайын көрүнүктүү орунду ээлейт. Бул адистерге интеллектуалдык менчикти сатып алуу-сатуу боюнча айрым рынокторду түзүү жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет. Интеллектуалдык менчикке коммерциялык кызыгуу, биринчи кезекте, жаңы техникалык чечимдерди монополиялык пайдалануудан же патенттерди жана лицензияларды сатуудан киреше алуу мүмкүнчүлүгүнө байланыштуу.

Ошентип, интеллектуалдык менчикти теориялык-укуктук изилдөө позициясынан баштап, расмий бийлик органдары тарабынан кабыл алынган жана коомдо реалдуу иштеп жаткан укуктук мыйзамдар, бийлик менен өлкө калкынын ортосундагы коомдук келишимдин белгилерин камтыган коомдук аң-сезимди билдирүүнүн эң кеңири таралган формаларынын бири болуп саналат.

Адабияттар:

1. Зенин И.А. Интеллектуальная собственность и ноу-хау. - М., 2006. - 333 с.
2. Кыргыз Республикасынын Жарандык кодекси 1996-жылдын 8-майы №15 [Электродук ресурс]: www.toktom.kg.
3. Гульбин Ю.Т. Исключительные права на средства индивидуализации товаров - товарные знаки, знаки обслуживания, наименования мест происхождения товаров: гражданско-правовой аспект. - М., 2017. - 284 с.
4. Идрис Камил. Интеллектуальная собственность – мощный инструмент экономического роста. ВОИС, 2004. - 451 с.
5. Новосельцов О.В. «Системный анализ кодификации интеллектуальной собственности // История государства и права 2013 №3.
6. Зенин И.А. Интеллектуальная собственность и инновации в Российской Федерации. // Российская юстиция 2015. - №12.
7. Обзор научной-практической конференции на тему: Права на результаты интеллектуальной деятельности и средства индивидуализации. // Арбитражное правосудие в России 2014. - №5.
8. Turning Science Into Business: Patenting and Licensing at Public Research organizations. OECD, 19-Feb.-2003, DSTI/ STP (2003)22. P. 5.
9. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. Т.3. - М., 2005. - 461 с.
10. Дежина И.Г. Проблемы прав на интеллектуальную собственность. - М., 2003. - 114 с.
11. Интеллектуальная собственность (исключительные права) Учебное пособие. / Под редакцией Н.М. Коршунова. - М.: ЭКСМО, 2016. - 410 с.
12. Богославский М.М. Гражданское право. - М.: «Юристъ», 2014. - 418 с.
13. Баутин В.М. Права на результаты интеллектуальной деятельности автора и патентообладателя: состояние и перспективы. - 2-е изд. - М.: РГАУ - МСХА ИМ. К.Тимирязева, 2012. - 389 с.
14. Положение о Государственном агентстве интеллектуальной собственности и инноваций при Кабинете Министров Кыргызской Республики 15 ноября 2021 года №246 [Электродук ресурс]: www.toktom.kg.
15. Силенок М.А. Авторское право. - М.: Юстицинформ, 2019. - 239 с.
16. Садиков О.Н. Патентное право России. - М.: Юридическая литература, 2015. - 364 с.
17. Оморова, Г.С. Правовое положение нотариусов в Кыргызской Республике / Г.С. Оморова, Н.А. Пазылов // Евразийское Научное Объединение. - 2021. - №1-5(71). - С. 369-371. - EDN ZHXXOX. https://elibrary.ru/item.asp?id=4478962_5.
18. Пазылов Н.А., Оморова Г.С. Проблемные аспекты трудовой правоспособности, дееспособности и юридических фактов по трудовому праву. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2015. №. 12. С. 88-90.